

УДК [32.01:15]:141

**ОСОБЛИВОСТІ ОСМИСЛЕННЯ ЧАСОВИХ ВИМІРІВ ПОЛІТИЧНОГО:
Ю. ГАБЕРМАС ТА Ж. БОДРІЙЯР**

Юлія Мартиняк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: yuliyamartyniak@gmail.com*

Виокремлено осмислення феномену політичного у новочасних концепціях. Проаналізовано особливості зміни розуміння політичного часу в концепціях Ю. Габермаса та Ж. Бодрійяра.

Ключові слова: феномен політичного, політичний час, політичний простір, постмодерн, комунікативний дискурс, симулякр.

Осмислення сучасних трансформаційних процесів і в праксеологічній, і в онтологічній площині торкається передусім суспільного буття у широкому значенні, а сфера політичного постає поза аналізом, сприймаючись апріорі ретроспективно, у класичному розумінні. У такому контексті постмодерне питання кінця політики дає не пряме розуміння твердження, а передусім констатує факт зміни буття політики і, отже, необхідності переосмислення визначальних категорій політичного, його темпоральності, просторовості, суб'єктності. Політичне у найабстрактнішому значенні сьогодні вже не постає ні детермінованим, ні редукованим із боротьби за владу, права легітимного використання насилля і под. Сучасна темпоральність та простір буття, котрі, по суті, розміщуються у площині розуміння «модерн – постмодерн», логічно спонукають до необхідності переосмислення розуміння політичного у межах цієї межовості. Незважаючи на часте апелювання у наукових колах до категорії політичного, розуміння змістовного наповнення цього поняття не постає об'єктом окремого аналізу в межах сучасних суспільно-політичних концепцій, що призводить до неусвідомлення іманентного часу буття політичного загалом.

Головна лінія зміни розуміння політичного полягає у наступному: по суті, поняття політичного переміщується з онтологічної в епістемологічну площину, перетворюючись зі самодостатньої об'єктивно існуючої сфери буття на своєрідний інструментальний засіб освоєння життєвого простору окремим індивідом, а в радикальних постмодерних концепціях питання політичного як реальної сфери буття взагалі знімається. У такому контексті трансформується розуміння всіх основних категорій політики з праксеологічного погляду та, що значно важливіше, політичного як певного простору здійснення можливостей; йдеться про зміну смислів або взагалі виявлення «нульових значень» чи симулякрів понять еліти, боротьби еліт, влади і боротьби за неї, ідентичності на класичних основах типу нації, етносу, класу, врешті-решт, та ін. Коли головною тезою класичного розуміння можна вважати те, що визначальна роль в історії належала так званому авангарду, тобто таємній групі, в

певний спосіб пов'язаний із таємними цілями «духу історії», що на цій основі володіє правом та обов'язком вести за собою латентні маси в інше, «світле» майбутнє, то неklasичний підхід у формі пізнього модерну та постмодерну загалом заперечує всілякі таємні цілі й смисли історичного процесу – в такому контексті йдеться про заперечення будь-яких інших смислів існування політичних інститутів, окрім виробництва політичних рішень, котрі повинні так або інакше відповідати на запити сучасності. З цього приводу, зазначає Г. Померанц, політичні інститути більше нікого нікуди не ведуть і нічого «великого» не будують: вони просто розв'язують існуючі проблеми й планомірно працюють над збільшенням «кількості» суспільного порядку та благополуччя [7].

Відповідно до класичного підходу, сфера політичного постає первинною за значенням і вагомістю стосовно окремого індивіда, в неklasичному розумінні значення сфери політичного, з одного боку, й індивіда – з іншого, змінюють вектори спрямування на діаметрально протилежні. Саме ж політичне набуває значення лише в процесі забезпечення потреб окремого індивіда, політичне трактується як символічна сфера симуляцій та творення смислів для задоволення інтересів окремого індивіда. У межах політичної праксеології Г. Померанц зводить до такого: сучасна «людина політична» – політичний діяч або пересічний виборець – не займається політикою в її класичному розумінні, натомість займається своєю кар'єрою, і така абсолютна зосередженість, зокрема політиків, на особистому добробуті вважається теоретично неминучою [7].

А. Александров констатує: «У домодерні влада з необхідністю виникає з трансцендентного центру, вищого принципу. В модерні онтологічний фокус переміщується на іманентний рівень, на людину маси і, відповідно, влада переходить до сингулярності, індивідів. У постмодерні акценти зміщуються ще нижче – від розуму до тваринних начал. Цей імпульс продиктований бажанням позбутися вертикального виміру Політичного» [2]. Схожий погляд виражає Ю. Габермас. На його думку, модерн ХХ ст. усюди – і в ключових секторах науки та мистецтва, і в своїх найважливіших теоріях культури та соціальних діагнозах – піддавав критиці характерні для Нового часу універсальний детермінізм, сподівання на прогрес, вироблення загальнообов'язкових стандартів та уніфікацію суспільства, заперечував їх і внаслідок цього прокладав шлях мотивам, котрі нині торкаються у постмодерні всього, аж до повсякденного життя [3].

Класичний індивідуалізм та індивідуалізм у сучасному розумінні сьогодні є тотально протилежними: перший ніби віддзеркалює самого себе, а «zoopolitikon» через зняття необхідності здійснення морального-етичного вибору некритично сприймає домінуючі у суспільстві цінності й стереотипи. У такому контексті З. Бауман зауважує: людина сьогодні не має здатності стосовно планування життєвої стратегії та загалом довгострокових цілей, створюючи ситуацію невизначеності. Внаслідок цього керувати людиною стає значно простіше, ніж у попередні епохи.

Під класичним розумінням політичного мається на увазі розуміння у межах традиційної метафізичної філософії, в основу якої покладено картезіанство, ідея безпосереднього сприйняття реальності та буття. За О. Русаковою [8], визначальними рисами класичного типу політичної філософії (отже, і класичних підходів до розуміння політичного) є моноцентризм у вигляді існування певного архе, першоджерела розвитку політичного типу Логоса, Природи, Абсолютного Духу,

Абсолютної Свободи, а також соціогенних або антропогенних сил типу соціальної боротьби, рацію, волі та ін., логоцентризм як антонім невпорядкованості й хаосу і телеологізм як об'єктивний лінійно-поступальний розвиток стосовно досягнення певної цілі, замислу. В межах неklasичних теорій політичне втрачає саморозвиток через моноцентризм, логоцентризм і телеологізм – їх замінюють плюральність, заперечення ієрархії, а також заперечення самої можливості існування універсальних догм. Індивід у такому контексті залишається наодинці, а політика для нього – лише майданчик задоволення власних потреб. Самою ж ціллю політичного у такому контексті стає самовідтворення, політика як онтологічна категорія осмислюється лише у вигляді поняття політичної праксеології. Простором політичного у неklasичному розумінні виявляється позапредметна сфера комунікації, а політичні відносини як взаємодія у межах «суб'єкт – об'єкт», де акцентується, власне, на останніх, заміщується творенням політичного в межах самого поняття «відносини».

Рушійну силу ревізії класичного розуміння політичного ХХ-ХХІ ст. становлять критичні теорії, зокрема постструктуралізм, постмодернізм, неомарксизм, ідеології нових лівих, а головну вимогу часу – намагання позбутись вертикального виміру політичного.

Особливо важливі для окреслення зміни розуміння політичного та політики – дослідження зміни часово-просторових вимірів. Кожна сфера суспільного буття, як і буття загалом, характеризується і просторовістю, і власною темпоральністю. Йдеться про те, що ще в Стародавній Греції диференціювали як хронос та кайрос, розуміючи під першим формальний час, а під другим – істинний час у смисловому та змістовному наповненні. Розглядаючи феномен кайросу, П. Тілліх аргументував: «Лише для абстрактного, відстороненого споглядання час є пустою формою, здатною вмістити будь-який зміст; але для того, хто усвідомлює динамічний творчий характер життя, час насичений напругами, можливостями, він володіє якісним характером та сенсом. Не все можливе у будь-який час, не все істинне у будь-який час і не все є потрібним у будь-який час» [цит. за: 4].

Час розгортання політичного сьогодні – це час на межі розуміння «модерну – постмодерну». Тричленна диференціація «премодерн – модерн – постмодерн» запропонована В. Денисенком та В. Терещенком. Науковці зазначають: «Бінарні опозиції» Ф. Ніцше відійшли в історію, і для багатьох сучасних дослідників привабливішою виявляється тричленна формула «премодерн – модерн – постмодерн», котрі становлять фундаментально важливі фази європейської культурної свідомості, три духовні, найзагальніші ситуативні особливості розвитку історії Європи [6].

Постмодерн, поширившись на початку 70-х рр. ХХ ст. як течія в мистецтві, музиці, літературі, сьогодні часто використовується в соціальних науках, що все-таки не впливає на плюральність і багатозначність його трактувань. Тому питання А. Джейн: «Постмодерн – кінець чи закінчення модерну?» (Postmoderne – Ende oder Vollendung der Moderne?) [9] – залишається відкритим. Доречно у такому контексті для позначення багатоманітності підходів до вивчення соціальної та політичної сфери буття застосування поняття «новочасність». Його А. Марчинський трактує так: «Йдеться про певну новочасну як сучасну, теперішню, наявну ситуацію, що вона, безперечно, сягає корінням модерности, – але вже також і пост-модерности» [цит. за: 2].

Власне, у межах новочасності чи на межі розуміння «модерн-постмодерн» через зіставлення окреслених теорій можна простежити загальні тенденції зміни розуміння, а також варіативність і альтернативність щодо розуміння часо-просторових вимірів політичного. Для такого аналізу було обрано два крайні підходи – концепцію Ю. Габермаса та концепцію Ж. Бодрійяра, коли Ю. Габермаса розглядають «останнім філософом модерну», а Ж. Бодрійяра – радикальним постмодерністом, варіативність та альтернативність – у сенсі фактично паралельного виникнення концепцій, в основу котрих, отже, покладено аналіз тих самих соціальних і політичних умов, але з діаметрально протилежними висновками стосовно них. Обидві концепції постають контрреволюційними з питань осмислення дійсності політичного. Натомість, коли Ю. Габермас, критично осмислюючи ситуацію, пропонує вихід із неї у формі морально орієнтованого комунікативного дискурсу, концепцію Ж. Бодрійяра можна розглядати у розумінні частково афективної відповіді на виклики ситуації, що тотально змінилась.

Для Ю. Габермаса політичне розгортається у модерній темпоральності, адже, як зазначає мислитель, теза про настання епохи постмодерну необґрунтована – не змінилась структура духу часу. Ж. Бодрійяр констатує своєрідний постчас гіпер- чи постполітичного.

Modernitas для Ю. Габермаса кожного разу виражає свідомість епох, котрі співвідносять себе з минулим та усвідомлюють себе в такому контексті, як результат переходу від «старого» до «нового». Він зазначає: впродовж XIX ст. виникає усвідомлення сучасності; воно звільняється від всіх історичних зв'язків і зберігає за собою лише абстрактне протиставлення традиції, історії загалом. Тобто сучасним у такому контексті вважається те, що «спонтанно сприяє об'єктивному вираженню актуальності духу часу, яка спонтанно оновлюється» [5]. Неперервне оновлення або усвідомлення себе лише в системі координат «тут-і-зараз» спричиняє ревізію та нівелювання усіх видів зразкового минулого. Схожу думку висловлює і Ж. Бодрійяр: «ми розмірковуємо над моральними, трансцендентними та істинними цінностями, але реально їх немає, «ми рухаємось із наростаючою швидкістю, проте не знаємо, куди» [3].

Епоха модерну, з позиції Ю. Габермаса, сприймає себе виключно з налаштуванням на саму себе – вона змушена черпати нормативність сама зі себе, і саме така зміна через необхідність віднайдення власних принципів, які нормативно містять сучасний досвід та сучасні життєві форми, змінює структури «духу часу», що перетворюється на середовище, де від сьогодні «просуваються політичне мислення та політичні конфлікти». Для Ю. Габермаса імпульсами розвитку духу часу є зіткнення історичного мислення з утопічним, коли останнє переходить в історичну енергію, формуючи політичну публічність сучасних народів.

Коли Ю. Габермас, по суті, редукує усвідомлення соціального часу до часу політичного як сфери творення політичних рішень, норм та вирішення політичних конфліктів, то Ж. Бодрійяр характеризує постчас як час буття симулякрів, коли вже нічого немає у розумінні творення реального, а все постає лише інформацією, приводом. Цікаво, що Ж. Бодрійяра вважають постмодерністом, хоча сам він заперечує це, висуваючи припущення: «Постмодернізм як ідеальна фаза модернізму, мабуть, закінчився» [3]. Цікава в такому контексті думка Ю. Габермаса: постмодерн – нова форма консерватизму, що подає себе як антимодерн.

Для Ж. Бодрійяра час, аналогічно до речей, простору, загалом до всього оточення людського буття, в тому числі й до політичного, ототожнюється зі споживанням – йдеться про стратегію буття, яка загалом відкидає і логічність, і категорії суб'єкта, до котрих, власне, і належать категорії часу й простору. Темпоральність сьогодні виражається через агонію реального та раціонального і, дійшовши кінця, «відкриває еру симуляції». Соціальне буття корелювало із тактом історії, в очікуванні утопії майбутнього, чи, за Ж. Бодрійяром, в ейфорійному або катастрофічному очікуванні революції. Сьогодні ж соціальне та політичне буття є позаісторичним, коли історія «залишила після себе індіферентну туманність, пронизану потоками, але позбавлену своїх референцій». Саме в такому контексті часовість та історичність замінені лише своїми симулякрами, а повернення в минуле є лише спробою воскресення часу, коли ще була історія, насилля, загалом існувало питання екзистенції та питання життя і смерті. Останньою спробою воскресення минулого, з одного боку, та останнім міфом – з іншого, виступав кінематограф. На думку Ж. Бодрійяра, «кінематограф, який прагнув самоусунутись в абсолюті реального, - реальне, що вже тривалий час поглинуте кінематографічним чи телевізійним гіперреальним». Тобто у кінематографі, як і в мас-медіа, минуле ще прагне усвідомити себе, але вже у своїй суті постає гіперреальним. Отже, у Ю. Габермаса утопічна енергія переходить в історичну свідомість, Ж. Бодрійяр через приклад кінематографу як останнього міфотворця сучасності спростовує і таке розуміння, оголошуючи окрім кінця соціального, історичного, і кінець утопічного й ідеологічного як детермінанти політичного у класичному розумінні. Загалом постмодерне розуміння темпоральності ґрунтується на фрагментарності, недетермінованості, алогічності.

Політичне у класичному розумінні – це простір взаємовідносин держави як інституту нормотворення та легітимного застосування насилля, з одного боку, та індивідів, зокрема через політичні партії, – з іншого. Тобто воно обмежується простором функціонування держави та громадських організацій і опосередковано індивідом через ситуативну політичну участь (фактично йдеться про неінституційний підхід). Натомість за Ю. Габермасом, простір політичного розширюється, повністю накладаючись на простір соціального, де політичні відносини на макрорівні, як рівні індивідному, є не другорядними, а визначальними через постійне творення дискурсу та здійснення комунікативних дій. Однак існує ще один визначальний елемент простору політичного – сфера творення моральних вимірів як ментальна сфера. І вже у Ж. Бодрійяра політичний простір, втрачаючи всілякі реальні виміри, коли ілюзія комунікації скриває де факто недихотомічний розрив між індивідом та політичним, повністю переноситься у знакову сферу – сферу творення символів, коли політичні відносини полягають суто у створенні ілюзії реального існування політичного, а політичний простір у такому контексті є простором гіперреальним. Інакше кажучи, у Ю. Габермаса політичне виявляє себе на рівні комунікативних актів індивідів, тобто простір політичного постає простором комунікації щодо затвердження однаково важливих для всіх норм та можливостей. Натомість Ж. Бодрійяр розкриває політичне не через розширення чи, радше, перенесення політичних відносин із простору держави до простору комунікації, як не внутрішньомотивована, а технічно нав'язана участю, – власне, простір політичного є

лише простором діяльності самого політичного щодо відтворення самого себе чи, по суті, простором творення симулякрів.

Незважаючи на відмінні підходи до політичного часу в Ю. Габермаса та у Ж. Бодрійяра, обоє через свої концепції пов'язують такий стан речей із почуттям смутку (Ю. Габермас) та меланхолії (Ж. Бодрійяр). «У зростанні цінності миттєвого, ефемерного, в торжестві динамізму виражається саме смуток за безпорочним, зберігаючим кордони реальним» [5]; сам модернізм у Ю. Габермаса – це самозаперечуючий рух смутку за справжньою присутністю.

На зміну часу як розвитку приходить розуміння останнього як вибуху чи імплузії. Саме в такому контексті Ю. Габермас цитує Т. Адорно, вказуючи на думку останнього про те, що одним із варіантів модерну є власне вибух як зміна структури системи. Імплозія, за Ж. Бодрійяром, постає також вибухом, тільки відображеним, мов у дзеркалі (по суті, як і вся теорія симулякру та симуляції щодо теорії комунікативної дії), вибухом всередину, саморуйнацією системи.

Підсумовуючи, доходимо висновку: класичне розуміння політичного часу пов'язане із категоріями або лінійності, або циклічності, тобто і в першому, і в другому випадках у найзагальнішому контексті стикається із категорією розвитку. В Ю. Габермаса й Ж. Бодрійяра політичне вже не розгортається у цій площині, натомість, у першого постає тут-і-зараз-реакцією на політичні конфлікти та політичну діяльність, по суті, постфактум реакцією, а у другого – мов у дзеркальному відображенні, суто у творенні приводів для реакцій за відсутності останніх. Розуміння часу політичного як ходи Бога на землі чи розгортання абсолютного духу, як таке, що зумовлене дією вищого принципу, змінюється усвідомленням політичного часу як реактивною темпоральністю у розумінні розгортання політичного через реакції на постійно змінювані виклики у процесі морально усвідомленої комунікації. Урешті-решт взагалі темпоральність політичного замінюється лише симулятивною спробою воскресення політичного часу, де історичність замінюється пустою знаковістю. Однак і в Ю. Габермаса, і в Ж. Бодрійяра таке усвідомлення політичного часу пов'язане з певною меланхолією, смутком за минулим та історичністю.

Необхідність теоретичного осмислення і ґрунтового аналізу політичного крізь призму аналізу зміни розуміння часових вимірів політичного як однієї з базових онтологічних категорій дає змогу зняти проблему поглиблення розриву між політичною теорією та практикою, а також системні кризи в межах останньої. Зі соціально-історичним розвитком людства змінюються і форми політичного в межах тих чи інших історичних етапів, тому дослідження феномену політичного у широкому контексті дає змогу не лише виявити визначальні риси останнього, а й робить можливим усвідомлення сучасних трансформаційних процесів, з одного боку, та механізмів переосмислення актуального буття політики і політичного в їхньому взаємозв'язку – з іншого.

Список використаної літератури

1. *Александров А.* Политика Постмодерна как симуляция Политического /А. Александров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://konservatizm.org/konservatizm/sociology/171111142902.xhtml>

2. *Бауман З.* Плинні часи: життя в добу непевності/ З.Бауман; пер. з англ. Антона Марчинського – К.: Критика, 2013. – 176 с.
3. *Бодрийяр Ж.* В тени молчаливого большинства, или Конец социального/Ж. Бодрийяр. - Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, 2000. – 95 с.
4. *Василенко И.* Политическая глоба листика / М. Василенко. М.: Логос, 2000. – 360 с.
5. *Габермас Ю.* Залучення іншого: студії з політичної теорії /Ю. Габермас; пер. з нім. – Л.: Астролябія, 2006. – 416 с.
6. *Денисенко В.* Юрген Габермас – останній філософ світу, де панує «постмодернізм» /В. Денисенко, В. Терещенко // Незалежний культуролог. часопис «І». – 2002. – №24
7. *Померанц Г.* Долгая дорога истории / Г. Померанц // Знамя.—1991. - № 11
8. *Русакова О. Ф.* Современная политическая философия /О.Ф. Русакова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2010. – 300 с.
9. *Jain Anil K.* Politik in der (Post-)Moderne. Reflexiv-deflexive Modernisierung und die Diffusion des Politischen / K. Anil Jain. – München: Edition Fatal, 2000. – 680 s.
10. *Poster M.* Technology and Culture in Habermas and Baudrillard /M. Poster// Contemporary Literature. Marxism and the Crisis of the World. – New York: New York University, 1981. – № 4.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2014

Прийнята до друку 10.05.2014

FEATURES COMPREHENSION TIME MEASUREMENT OF POLITICAL: J. HABERMAS AND J. BAUDRILLARD

Julia Martynyak

*Ivan Franko National University of Lviv, Institute of Philosophy,
Department of theory and history of political science
Universytetska str. 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: yuliyamartynyak@gmail.com*

Author determined key point of understanding the phenomenon of political change in new times concepts. Outlines the specific research policy time. The features of the political changes in understanding of time concepts in Habermas and Jean Baudrillard. Outlines the general features of rethinking political time measurements.

Keywords: political phenomenon, political time, the political space, postmodernism, communicative discourse, simulacrum.

ОСОБЕННОСТИ ОСМЫСЛЕНИЯ ВРЕМЕННЫХ ИЗМЕРЕНИЙ ПОЛИТИЧЕСКОГО: Ю. ХАБЕРМАС И Ж. БОДРИЙЯР

Юлия Мартиняк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко ,
философский факультет , кафедра теории и истории политической науки ,
ул . Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: yuliyamartyniak@gmail.com*

Выделяется осмысление феномена политического в современных концепциях. Анализируются особенности изменения понимания политического времени в концепциях Ю. Хабермаса и Ж. Бодрийера.

Ключевые слова: феномен политического, политическое время, политическое пространство, постмодерн, коммуникативный дискурс, симулякр.